

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XV

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

СРПСКИ ЈЕЗИК

XV

Београд, 2010.

811.163.41'276.6:271.2

РУЖИЦА БАЈИЋ
Институт за српски језик
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 19. 10. 2009.
Прихваћен: 12. 1. 2010.

СВЕТОСАВЉЕ КРОЗ ЛЕКSIKY САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

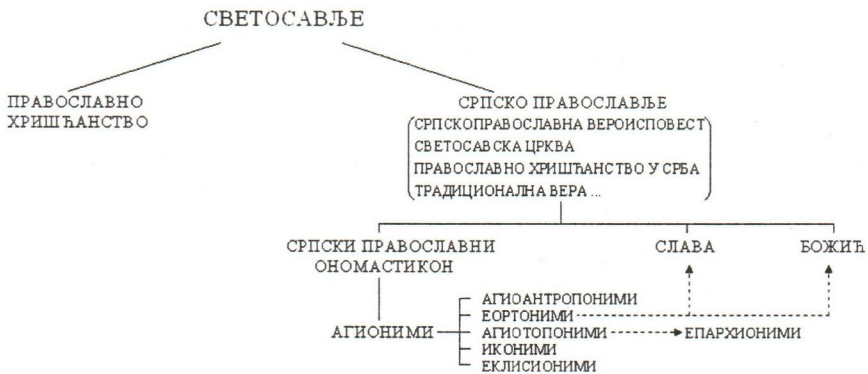
У раду се разматра лексика тематски обједињена називом *светосавље*, под којим се подразумева „православно Хришћанство српског стила и искуства“. Дају се и основни појмови и подела српског православног ономастикона са циљем да послуже даљој анализи и опису ове лексике, чије су јединице по своме саставу већином апелативно-антропонимски комплекси лексема, могу се посматрати као микротекст и интересантни су за анализу.

Кључне речи: светосавље, лексика, Српска православна црква, агиним, српски православни ономастикон.

0. Сам појам *светосавље* није лако прецизно дефинисати. То би изискивало једно посебно истраживање. Семантички садржај ове глаголске именице у чијој је основи антропоним највећег српског светитеља (агиоантропоним *Свети Сава*) веома је широк. Та ширина потиче од опредељења Св. Саве за потпуно служење Богу, тј. опредељења за монашки живот и остављање свега земаљског (а тога је у његовом случају, као што знамо, било јако много). Он је изабрао Царство Небеско, служење Христу и живљење по Јеванђељу. Касније је много учинио и на државном плану. Речено је за њега, поред много тога другог, и следеће: *Мало је ко међу хришћанским светитељима успео да се напоредо одликује и као аскет и као државник, а да увек и у свакој прилици остане Христов монах* (Марковић 1998: 22). А за само *светосавље* архимандрит Јустин Поповић, који би ускоро требало да буде причислен лику светих (тј. канонизован) Српске православне цркве (у даљем тексту СПЦ), каже: *светосавље је светосавље само Богочовеком [...] И као комплекс светосав-*

ских идеја и као комплекс светосавских метода, извире из Христа и Његовог Еванђеља (Поповић 2001: 231; 251). За све што је светосавско, он каже да има богочовечански карактер: и сазнање, и осећање, и воља, и мишљење, и живот и друштво (исто: 232). Све ово значи да би у лексичко-семантички комплекс савременог српског језика који би се могао окарактерисати појмом *светосавље* могло да спада и све оно што је православно уопште и јеванђелско уопште, почевши од општечовечанског, онтолошког и друштвеног, преко појединачног, историјског, когнитивног, морално-васпитног, државног, просветног, културног, па све до сотериолошког и есхатолошког.

0.1. Ипак, овај термин, будући да је Св. Сава изданак српскога народа и најзначајнија личност његове историје, означава најчешће оно што припада том народу, а најпре – народну православну цркву. На Коларчевом народном универзитету 1935. године, св. владика Николај Велимировић овако је говорио о народној цркви: *Шта означава народна црква? Означава једну самосталну црквену организацију, са својом централном влашћу из народа и у народу; са народним свештенством, народним језиком и народним обичајним изразом своје вере [...] Основу и центар свега Светосавског национализма чини народна црква. Она је као дух који оживљава цео народни организам, осветљујући, загревајући и сједињујући једном вером, једном надом и једном љубављу* (Велимировић 1935). Поред назива *светосавље* и *српско православље* срећу се и други изрази за народну, Српску православну цркву: *српкоправославна вероисповест, српско православље, светосавска црква, традиционална вера, православно хришћанство у Срба. Светосавље је, дакле, Православно Хришћанство српског стила и искуства* (Велимировић, у: Поповић 2001: 176) и као таквог га овде и посматрамо. Десна страна графикана 1 представља тематику нашег истраживања.

Графикон 1: Светосавље: православље и српско православље

1. У раду ћемо, дакле, покушати да анализирамо лексичке јединице које означавају реалије карактеристичне за српско православље. Осим историјски и богословски, могуће је приступити овом задатку и културолошки, а чини нам се најбоље, на пример, из перспективе православца који први пут обилази светиње СПЦ, асам није Србин. Шта је то са чим се он сусреће? Централно место у овом корпусу има српски православни ономастикон, а потом и лексеме које означавају реалије везане за православље, а не постоје у културама, па тиме ни у језицима других православних земаља (као што су прослављање *славе*, и *Божиха*) (в. графикон 1).

1.1. Први корак Св. Саве у оснивању националне цркве, после преговора у Никеји са византијским царем и патријархом и посвећења за првог архиепископа, јесте стварање епископија и постављање епископа. Ово је и један од лексичко-семантичких комплекса у нашем истраживању – називи српских епархија. Општи називи за црквене области над којима управља архијереј јесу *епархија*, *епископија*, *митрополија*, *архиепископија*, *егзархија*, *патријаршија*. Оваквих области у СПЦ данас има 46. Назива области, које бисмо овом приликом назвали *епархионимима*, у савременом српском језику има више (у нашем корпусу 119), јер су се границе административних црквених области и њихови називи кроз историју мењали. Неки називи прелазе из историзама у активни језички лексикон и обрнуто. Долази до процеса преименовања и реименовања. Тако је, на пример, *Милешевска епархија* некада постојала, па током већег дела XX века ова област није тако називана јер је припадала *Дабробосанској митрополији*, да би са називом *милешевска* и измењеним границама била обновљена 1992. године. *Шабачко-ваљевска* епархија недавно је подељена на две – *Шабачку* и *Ваљевску*. До недавно историзми су били и делови назива епархија: *хвостанска*, *јегарска*, *хумска*, *липљанска*, *будимљанска*, *стобијска*, *диоклијска* и *моравичка*. Сада су то компоненте у називима почасних титула тзв. викарних (тј. помоћних) епископа: нпр. Викарни епископ *диоклијски* Јован; Викарни епископ *моравички* Антоније. Приликом стварања мреже епископија настају тзв. „*синорламе*“ које садрже податке о међусобним границама епархија и њихових имања (Јанковић 2006: 13). Такође, овај почетак самосталне Српске цркве обележен је и појавом чувеног црквеноправног зборника – *Законоправило* – *Номоканон*, шире познатог под називом *Крмчија*.

1.1.1. На графикону 1 епархионими нису непосредно унети у комплекс *агионима*¹, али се ради о топонимима који су у вези са сфером православно-религијског. Због тога, повезали смо их са агиотопонимима испрекиданом, а не пуном линијом. Као и свака друга група овде испитиваних онима, по свом структурном саставу веома су интересантни за анализу, али се на њима нећемо

¹ О агионимима подробније у наставку.

више задржавати, јер је рад замишљен само као увођење у српску православну ономастику и лексику српског православља уопште.

2. У познатим радовима о ономастици у српском језику није разматрана православна српска ономастика (в. нпр. Шћепановић 1997; 1998). Донекле је то урађено, са лингвокултуролошког становишта и са тежиштем на антропонимима, у раду К. Кончаревић (в. Кончаревић 1998а). Ипак, у српској лингвистици не постоје радови у којима би било могуће информисати се подробно о основама и структурно-семантичком саставу православног ономастикона. Монографија посвећена овој теми постоји на руском језику: *Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ*.² Ауторка је Ирина Владимировне Бугајова, а анализа је урађена на материјалу из руског језика. Према њеној дефиницији *агионими* су називи лица и објеката на којима почива благодат Божија или светост, кроз чин прослављења и освећења (в. Бугаева 2007: 9). Одмах након ове дефиниције, у монографији се даје подела *агионима* на *теониме*, *агиоантропониме*, *еортониме*, *икониме*, *агиотопониме* и *еклисиониме* (в. и Бајић 2007, 9). Полазећи од овакве поделе, даћемо прелиминарни и делимични опис српског православног ономастикона³.

2.1. *Агиоантропоними* су властита имена прослављених светитеља. У званичним документима православних помесних цркава, тиме и Српске православне цркве, они су увек вишекомпонентни и садрже како обавезне, тако и факултативне елементе. Ради се, у ствари, о апелативно-антропонимском комплексу (в. Бугаева 2007: 27), који се стога може посматрати и као микро-текст. Српске православне агиоантропониме можемо делити хронолошки, територијално и структурно. Подела је сажето представљена на графикау 2.

2.1.1. Хронолошка подела је следећа: 1. Светитељи из доба пре постојања самосталне Српске цркве (нпр. *Преподобни Прохор Пчињски*, *Благоверни краљ мученик Јован Владимир*); 2. Светитељи из доба од оснивања самосталне Српске архиепископије па до пада српских деспотовина 1459. г. (нпр. *Преподобни Симон монах*; *краљ српски Стефан Првовенчани*; *Светитељ Јоаникије, први патријарх српски*; *преподобна Анастасија, мајка Светог Саве*); 3. светитељи из доба од пада под турско ропство па до уједињења СПЦ 1920. год. (нпр. *свештеномученик Рафаило, игуман Шишатовачки*; *светитељ Петар, митрополит Цетињски*; *свештеномученик Висарион Сарајски*) и 4. Светитељи новог времена (нпр. *Исповедник Варнава, епископ Хвостански*; *свештеномученик Јоаникије, митрополит Црногорско-приморски*; *новомученик Вукашин из Клепаца*).

² В. приказ ове монографије (Кончаревић 2009а).

³ Теоними, као имена Бога, изостављају се из даље анализе, јер не припадају тематици истраживања.

Графикон 2: Агиоантропоними

2.1.2. Територијална подела: 1. агиоантропоними Срба који су се и родили и живели на територији коју покрива данашња СПЦ и њихових жена⁴ (нпр. *Благоверни Стефан Дечански, краљ српски; преподобна Јелисавета Јелена, краљица српска*); 2. агиоантропоними оних који су пореклом или по рођењу били Срби, али нису и живели на територији која припада СПЦ у матици данас (нпр. *преподобни Сава Кринецки; преподобна Параскева Српска; светитељ Јосиф Нови, митрополит Темишварски; Светитељ Јован, архиепископ Санфранцуски*); 3. агиоантропоними светих чије се мошти (целокупне или делови) налазе у некој од светиња које припадају СПЦ, а сами нису Срби (нпр. *великомученик Теодор Тирон; првомученица Текла; праведни Јован, пророк, претеча и крститељ Господњи; свети апостол Лука*); 4. агиоантропоними оних који по рођењу нису Срби, али су највећи део свог живота провели у светињама СПЦ или на некој од територија насељених Србима (најпознатији су тзв. синаити, који су у време владавине кнеза Лазара дошли из поробљених јужних делова балканског полуострва (в. о томе нпр. Милеуснић 2003: 153-157), нпр. *преподобномученик Јован Стјенички, преподобни Сисоје Синаит, преподобни Зосим Тумански*).

2.1.3. Тешко је разврстати српске агиоантропониме према њиховој структури, због присуства поменутих факултативних компонената и њиховог неустаљеног, такође факултативног распореда у апелативно-антропонимском комплексу, тј. микротексту (нпр. *благочерни деспот Стефан Високи* али и: *Стефан Високи, деспот Српски; Николај Жички и Охридски*, као и: *епископ Николај Жички* (са или без *Охридски*)⁵; *св. Јован Шангајски* и *св. Јован, архиепископ Санфранцуски* (са или без, испред или иза – компоненте *Шангајски*) и др. Због тога ћемо се, ради илустрације, послужити поделом

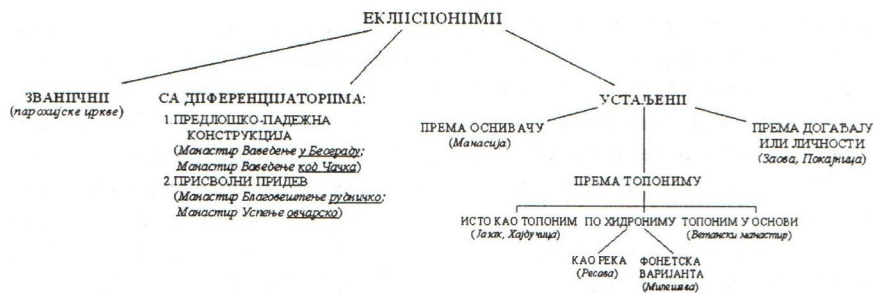
⁴ Наглашавамо њихових жена зато што оне често нису биле Српкиње по рођењу, али данас су српске светитељке.

⁵ У РПЦ, на пример, он је, једноставно и само *св. Николай Сербский*.

И. В. Бугајове (в. Бугаева 2007: 28–29) коју ћемо навести, заједно са нашим примерима⁶: 1. чин светости + име + номинатор (нпр. *преподобни Јоша Пустиха*; *преподобни Симон монах*); 2. чин светости + име + дескриптор (при чему је дескриптор придев одређеног или неодређеног вида) (*благоверни Јустинијан Велики*; *свети цар Урош нејаки*; *свети Јован Златоуст(и)*); 3. чин светости + име + локализатор (нпр. *митрополит Максим Београдски*; *свештеномученик Марко Купрески*; *свети Вукашин из Клепаца*; у последњем случају локализатор је предлошко-падежна синтаagma); 4. чин светости + име + агномен. *Агномен* је диференцијатор семантички срастао са именом светога, чини с њим једну ономастичку јединицу, пише се обично великим словом и има тенденцију прерастања у презиме светитеља (опширније о агноменима в. Бугаева 2007: 45–46). Таква је, на пример, лексема *Богоносац* у агиоантропониму *свештеномученик Игњатије Богоносац*. Од српских светитеља, због неустаљености многих агиоантропонима, а донекле и правописом нерешених проблема писања великог почетног слова у овим случајевима (подробно је овај нормативни проблем размотрен у: Кончаревић 2009б), ови примери су ретки (нпр. *свети Симеон Мироточиви*); 5. чин светости + име + когномен (тј. презиме). У СПЦ овде углавном спадају именовања светитеља из новије историје, када се и њихова презимена пишу на иконама на којима се изображавају. Тако имамо, на пример, агиоантропониме: *свештеномученик Момчило Гргуревих*; *исповедник Варнава Настих*. Ретки су примери из старије историје – *свети Стефан Штиљанових*; 6. чин светости + име + етноним (нпр. *преподобна Параскева Српска*; *свети Јаков Персијанац*); 7. чин светости + име + државна титула или црквена дужност + локализатор (нпр. *свети краљ Стефан Дечански*; *светитељ (Јефтимије, епископ Мадитски)*). 8. чин светости + име + агномен + државна титула или црквена дужност + локализатор. Све ове компоненте нисмо нашли ни у једном од агиоантропонима српских светитеља, те ћемо само навести пример који даје и Бугајова: *светитељ Григорије Двојеслов, папа Римски* (исто: 29).

2.2. Кад су у питању *еклисионими*, које И. В. Бугајова обрађује под (над)насловом *Периферија сакралног ономастикона* (заједно са агиотопонимима, в. Бугаева: 101–117), овде можемо разликовати званичне и скраћене називе парохиских цркава, а нарочито манастира. У српском језику скраћени називи употребљавају се готово у свим видовима текстова, као и у разговорном језику. Званични називи садрже информацију о томе ком светитељу, одн. празнику је посвећена црква, тј. главни храм у манастирском комплексу (нпр. *манастир Ваведена Пресвете Богородице*; *Саборна црква св. Архангела Михаила*). За парохиске цркве у највећем броју случајева користе се ови, званични називи, док је са називима манастира сложенија ситуација.

⁶ Напомињемо да се распоред компонената у примерима линеарно не поклапа са распоредом у датим обрасцима.

Графикон 3: Еклисионими

2.2.1. За ову прилику није могуће детаљно изложити све формуле именовања манастира, али је добар део представљен на датом графикону 3. Пре свега, колико српских манастира уопште постоји како данас, тако и некада – веома је тешко рећи. У наш корпус, за сада, ушли су називи тренутно насељених манастира који постоје на званичним сајтовима епархија СПЦ, оних који се обнављају и оних који нису насељени и(ли) се користе као парохijske цркве, али су историјски и уметнички важни (нпр. *храм св. Ахилија у Ариљу*, који је некад био манастир). До исцрпних података о томе колико се манастира тренутно обнавља тешко је доћи, између осталог и зато што се то стално мења. Обично се обнављају постојеће рушевине или запустели манастири, али има случајева и када парохijsка црква прелази у манастир или када се на новом месту гради нов храм и насељава сасвим нов манастир. Не треба заборавити да је број манастира далеко мањи од оног који је био нпр. у средњем веку, када су благочестиви српски владари одвајали много средстава за њихову изградњу⁷. У српски ономастикон требало би да уђу сви еклисионими: дакле, називи и оних храмова и манастира који су некад били српски, и оних којих више нема али је забележено да су постојали и припадали СПЦ. Тако на пример, на територији данашње тзв. Македонске цркве налази се преко 150 српских цркава и манастира чији су задужбинари српски владари и великаши.

2.2.2. Већина наших манастира, поред званичног назива према светињу/празнику коме је посвећен главни храм, носи назив⁸ према топониму, при чему може да се зове као и сам топоним (нпр. *Јазак*, *Бођани*, *Хајдучица*) или да у свом вишекомпонентном називу има присвојни придев у чијој је основи топоним (нпр. *Ветански манастир* – место *Вета*; *Бабички манастир* или *Бабичка црква* – од села *Бабичко* код Лесковца). Назив може да се добије и по имену оближње реке, па се онда зове или као и сама река (нпр. *Ресава*)

⁷ На пример, св. краљ Милутин је током сваке од 40 година своје владавине изградио по једну задужбину, у земљи и иностранству.

⁸ Мислимо на онај назив манастира који је у народу уобичајен, али и који је као такав забележен у великој илустрованој енциклопедији (в. Милеуснић 2002).

или је фонетска варијанта хидронима: река *Милешевка* > манастир *Милешева*. Постоје називи манастира мотивисани према неком догађају или личности која је изазвала или мотивисала његову изградњу (нпр. манастир *Заова* чији постанак је везан за народно предање о трагичној смрти сестре Јелице, што је опевано и у народној песми *Бог ником дужан не остаје* (в. Караџић 1985: 20–25) или манастир *Покајница* кога је почетком 19. века изградио кнез сме-деревске нахије Вујица Вуличевић у знак покајања због убиства свог кума Вожда Карађорђа). Манастир може добити назив и према оснивачу (нпр. надимак св. деспота Стефана Високог, чија је задужбина манастир *Манасија*, био је „втори Манасија“). итд. Није ретка појава да више манастира има исти назив, углавном кад је назив мотивисан празником коме је посвећен главни храм (нпр. празник *Благовести* – манастир *Благовештење*). У том случају, важна је улога диференцијатора. У функцији диференцијатора обично је: 1. предлошко-падежна конструкција са топонимом (нпр. *манастир Ваведење у Београду; манастир Ваведење код Чачка*). 2. присвојни придев (нпр. *манастир Благовештење, рудничко; манастир Успење, овчарско*).

2.3. Од свих компонената сакралног ономастикона највише је писано о сакралној топонимици, али термин *агиотопоним* прецизно одређује тек Бугајова у поменутој монографији, дефинишући га као „врсту топонима, где у улози основе за образовање властитог имена географског објекта служе или имена светих (и онда су то *агиоантропотопоними*) или теоними или називи црквених празника, тј. еортоними (в. Бугаева 2007: 112). Даћемо само неколико примера, које приказујемо и на графикону 4, где су додати и већ разматрани *епархионими*.

Графикон 4: Агиотопоними са епархионимима

2.3.1. Најпознатији агиоантропотопоними у савременом српском језику мотивисани су именом солунског великомученика Димитрија: *Митровица* (Сремска, Косовска), *Димитровград*. Затим имамо ојконим *Петка* (по светој Параскеви – Петки). Највише има урбанонима, нарочито годонима (назива

улица): *Светог Саве, Светог Николе*⁹, а има примера и *агоронима* (назива тргова) – *Трг патријарха Варнаве. Аранђеловац* носи назив према храмониму (називу храма). Овај град добио је тај назив 1. августа 1859, декретом књаза Милоша, који је ту изградио цркву „Свети Аранђел“¹⁰. Највећи број топонима (тј. агиоантропотопонима) у српском језику, као што знамо, носи име управо према Св. Сави.

2.4. Лексичко-семантичка група *иконима* (назива икона) у овом истраживању не може се заобићи не само зато што спада у агиониме којима се овде највећим делом и бавимо, него и зато што су две најпознатије чудотворне иконе Пресвете Богородице у Срба (*Тројеручица* и *Млекопитатељница*, које се налазе на Светој Гори) дошле преко Светог Саве.

2.4.0. Прича почиње још у давном шестом веку, када је живео св. Сава Освећени, у манастиру који данас носи његово име и налази се близу Јерусалима. У манастиру се у то време чувала икона Пресвете Богородице *Млекопитатељница* и икона два века касније названа *Тројеручица*. Према предању, овај светитељ је на самрти прорекао да ће у манастир доћи један царски син његовог имена – Сава, и да ће, по његовом поклоњењу, причвршћени за његов гроб његов игумански штап – патерица, пасти на земљу. Завештао је да се новом Сави дају обе ове манастирске светиње. Његовом завештању св. Јован Дамаскин додао је своје – да се том царском сину, нашем св. Сави, да и икона Богородице *Тројеручица*.¹¹ Пет векова касније пророчанство Светог Саве Јерусалимског се обистинило. У лавру је дошао српски монах Сава. Док се поклањао светитељевом гробу, игумански штап је пао. Исто чудо поновило се и следећег дана. Тиме је било јасно монасима да је српски Сава онај кога су чекали. Добио је светиње које су биле за њега и понео их у Србију.¹²

2.4.1. Српска православна икономастика, према попису чудотворних икона забележених у књизи *Српски светачник* (Плећевић 2007: 264–269), броји 83 иконе. Од тога само 13 икона нису иконе Пресвете Богородице. У струк-

⁹ У језицима западноевропских земаља ово је много распрострањенија појава.

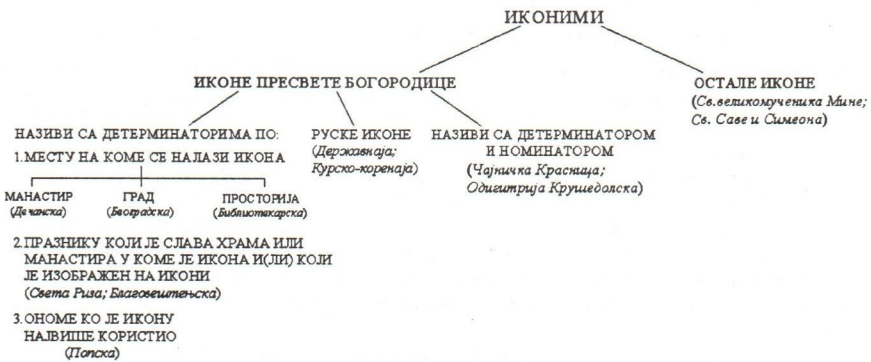
¹⁰ Информација је преузета са: <http://www.muzej-arandjelovac.org/web/ar.php>.

¹¹ Свети Јован Дамаскин живео је у истом том манастиру и молио се једанпут целу ноћ пред поменутом Богородичином иконом да му буде враћена рука која му је била одсечена од стране иконогонитеља (живео је у време иконоборства) – јер је писао у корист икона; пошто му је Богородица вратила руку, он је дао да се тој икони придода и трећа рука, те је тако настала *Тројеручица*.

¹² Чудотворна икона *Тројеручица* чувана је уз дворове немањихких владара. До краја 14. века прешла је са двора српског цара Душана Силног у манастир Студеницу. Почетком 15. века монаси овог манастира били су обавештени да Турци долазе ка манастиру. Због тога су се потрудили да из њега спасу драгоцености. Тако су икону *Тројеручицу* учврстили на самар једног магарета које су пустили да иде куда га води Богородичина воља. И магаре је прешло цео пут до Свете Горе, где се зауставило недалеко од Хиландара. Хиландарски монаси похитали су му у сурет, схвативши шта се дешава. Када су скинули икону, магаре је пало мртво.

турно-семантичком погледу интересантан је састав ових иконима. Постоје разни детерминатори, најчешће присвојни придеви, мотивисани, на пример: 1. местом на коме се икона налази: а) манастир (нпр. *Дечанска*; *Жичка*); б) град (нпр. *Београдска*, *Призренска*); в) просторија (нпр. *Библиотекарска* – налази се у библиотеци манастира Хиландара); 2. Богородичиним празником који је слава храма или манастира у коме се налази икона или који је и изображен на икони (*Света Риза* – чува се у храму *Полагања ризе Пресвете Богородице* у Бијелој; *Благовештењска* – чува се у ман. Благовештење, *Покровска* – чува се у Покровској цркви у Београду); 3. називом онога ко је икону највише користио (*Попска* икона – увек су је носили попови у литијама) итд. Постоје називи са детерминатором и номинатором и обратно (нпр. *Чајничка Красница*; *Одигитрија Крушедолска*).

2.4.2. У посебну групу можемо издвојити иконе које се појављују у новије време, а оригинали ових икона већином су на територији која припада Руској православној цркви (у даљем тексту РПЦ), те се називи или преводе на српски или се делимично или потпуно преузимају са црквенословенског (преко руског) језика (нпр. *Курско-коренаја*; *Державнаја*). Биће интересантно видети који ће се иконими усталити у савременом српском језику, пошто тренутно постоје и двојаки називи (нпр. *Одагнај моју тугу* и *Ублажи моје жалости* за икону која се на руском језику зове *Утоли моя печали*). Међу овим иконама, чије је прослављање у СПЦ једним делом тек у повоју, има доста вишечланих. За илустрацију навешћемо пар назива икона Пресвете Богородице (преведених на српски језик) које се налазе у руским православним манастирима у Украјини: *Ја сам с вама и нико не може против вас* и *Надање свих крајева земље*.¹³ О иконимима в. и графикон 5.

Графикон 5: Иконими

¹³ Подробна структурно-семантичка анализа иконима Пресвете Богородице у руском језику урађена је на корпусу од 500 ових иконима. Према сведочанству једног од аутора овог истраживања – то још није пун број свих постојећих икона Пресвете Богородице у РПЦ.

2.5. Изучавање еортонима, назива православних празника, није сасвим ново у српској филологији, али су досадашња истраживања већином била фрагментарна и у оквиру анализе црквене и црквенословенске лексике у народним говорима (в. Јовановић 1989) или са лингвокултуролошког аспекта (в. Кончаревић 1998б, Кончаревић 2001в, Кончаревић 1999г). Нешто више посвећена је пажња само еортонимима — са лексикографског становишта (в. Бајић 2007), као и дијалектолошког и етнокултуролошког (в. Спасојевић 2009). И у овим радовима такође се могу наћи неке информације, и то управо за српску еортономастику. Систематско представљање овог дела српске ономастике, ипак, још није урађено.

2.5.1. У називима православних празника и обичајима који се везују за њих налазе се културолошки битне црте српског народа, а тиме и специфичности у српском сакралном ономастикону. Овом приликом дајемо поделу илустровану примерима, која евентуално може бити смерница за изучавање овог лексичко-семантичког комплекса.

2.5.2. I. Православни празници који постоје у свим помесним православним црквама, али који су добили посебан израз код Срба: **I.** Господњи и Богородичини празници (нпр. српски назив *Спасовдан* — званични назив *Вазнесење Господње*; *Велика Госпојина* — званични назив *Успење Пресвете Богородице*). **2.** празници светитеља (нпр. *Михољдан* — званични назив *Св. Киријак Отшелник*; *Срђевдан* — званични назив *Св. мученици Сергије и Вакхо*); **3.** спомени преминулих (нпр. *Задушнице, даћа, задушје*); **II.** Српски празници, везани за српску традицију и историју: **1.** Саборни празници (нпр. *Сабор светих српских просветитеља и учитеља, Сабор новомученика дабробосанских и милешевских*); **2.** Спомени догађаја у СПЦ (нпр. *Спомен преноса моштију светитеља Николаја епископа Жичког; Спомен проналажења и преноса моштију новомученика Георгија Кратовца*). **3.** празници настали кроз српске обичаје, а прихваћени од стране званичне СПЦ (*Детињци, Материце, Оци, Туциндан*). **III.** Комплекс лексема везан за српски начин прослављања: **1.** славе и **2.** Рођења Господа нашега Исуса Христа – *Божјића*.

2.5.3. На овом месту улазимо већ у област која више не спада у еортономастику, не рачунајући српске називе слава (нпр. *Митровдан, Ђурђевдан*), назив празника *Божјић*, дана и вечери уочи тог празника – *Бадњи дан* и *Бадње вече* и других празника који су у вези са прослављањем Божића (*Туциндан, Материце, Оци, Детињци*), али је ова лексика посредно или непосредно у вези са православним празницима, па је ово место на коме би је требало поменути. Из тог разлога на графиконима 1 и 6 повезана је са називом *еортоними* непрекиданом линијом.

Графикон 6: Еортоними

2.5.3.1. Према еортонимима настали су у српском језику многи називи, нпр. за воће (*петровача* по *Петровдану*), за месеце: нпр. *илинитак* (при чему је то назив за месец јул, јер *Илиндан* је по јулијанском календару у јулу), *госпојинитак*. Постоји, нпр. и назив за јагње према еортониму – *ђурђевило*.

2.5.4. За појаву прослављања неког светитеља, одн. празника као заштитника породице који се преноси с колена на колена, осим назива *слава* (колико нам је познато непреводивог на друге језике једночланим називом¹⁴) срећу се и други: *крсно име*, *крсна слава*, *завет*, *свечар*, *свечарство*, *дан светога*, *год*, *годовина*, *свети дан*, *благ дан* и *благдан*, *годовњак*, *завет*, *дан светога*, *свети*, *свето*, *годовник*, *годовњак*, *крсница*. Постоје називи и за споредну, додатну породичну славу: *преслава*, *приславица*, *заветна слава*, *прислава*. Називом *слава* означава се и посебна, народна молитва која се чита на тај дан, а чита је особа која се у неким крајевима назива *ђак*. Домаћин је *свечар* и он славу служи, *прислужује*, *светкује*. У зависности од тога који празник слави као своју славу, може бити *никољитак*, *аранђеловитак*, *ђурђевац* и *ђурђевитак*, *митровитак* и *дмитровитак*, *илинитак* итд. (називи настали од еортонима *Никољдан*, *Аранђеловдан*, *Ђурђевдан*, *Митровдан*, *Илиндан* итд.). Некада је домаћин тек *подигао* славу, тј. поново почео да је слави (што је у новијој, посткомунистичкој историји честа појава). Ниједна слава не може се замислити без *славске свеће* (*воштанице*), *кољива* (*пшенице*, *жита*) и *колача* (*славског*), који су освештани. За светитеља или празник постоје општи називи *патрон*, *заветник*, *слављеник*, *светац заштитник*. Постоје и називи за други, трећи, па чак и четврти дан ове светковине, који већином спадају у покрајинизме.

¹⁴ Људи православне вероисповести којима српски језик није матерњи, радије користе у говору српски назив *слава* него преводне еквиваленте у својим језицима (нпр. енгл. *patron saint*). Исти је случај и са лексемом *колач* у значењу *нарочити хлеб који се у српским православним породицама прави у част и спомен светитеља или празника – заштитника рода и који треба да буде освештан за дан славе*.

Тако назив *окриље* у неким крајевима означава други, а у неким трећи дан славе. Други дан још се негде назива *патарница*, *криље* или *патерице*, трећи дан је такође *криље* у неким крајевима, као и *пријатељски дан* и *коркин дан*¹⁵. Четврти дан је *гостобија*.

2.5.4.1. Поред породичне, слава може да буде и *храмовна*, *црквена*, *сеоска* (која се негде зове и *богомља*), *слава града*. За ове црквене и народне славе у српском језику постоје, на пример, лексеме: *заветина*, *храм*, *сабор*, *збор*. Оно што се том приликом најчешће дешава, после свете литургије, обично у порти манастира или парохијског дома јесте *вашар*, *панађур*, *сајам*. За место на коме се тај догађај дешава употребљава се више назива: *панађуриште*, *сајмиште*, *манастириште* и *намастириште*, *сабориште*, *збориште*, *проштениште*, *збириште*, *вашариште*.

2.5.5. Коначно, лексичко-семантичку групу која је у вези са празновањем Божића издвојили смо зато што Срби празнују овај празник друкчије од других народа који су већином православне вероисповести. Кад православни Рус, на пример, дође у Србију у време пре и током празновања Божића, биће му ново много тога. Непреводиве су лексеме *бадњак*, *мирбожити се*¹⁶, *положајник* (или *радован*), *чесница* као и многе друге, различите од области до области. У руском језику чак не постоји ни поздрав *Христос се роди!* као ни одговарајући отпоздрав (иако постоји *Христос воскрес* и *Ваистину воскрес* на Васкрс). На овом месту нећемо се бавити детаљним прегледом лексичких јединица из ове области, пошто то није непосредни предмет наше анализе, а сматрамо да би било довољно материјала и за једно посебно истраживање.

3. Закључак који бисмо дали на крају је кратак: циљ овог прегледа комплекса лексичко-семантичких јединица које смо објединили под заједничким називом *светосавље* јесте да послужи као почетак евентуалног будућег даљег рада на њиховој пуној анализи и опису.

¹⁵ Интересантна је етимологија овог израза: *Коркин дан* зову га зато, што тога дана *гости* и *корке* (*корице*) *поједу* (в. РСАНУ, код одреднице *дан*).

¹⁶ Пандан овој лексеми у руском језику могао би бити глагол *христосоваться* (три пута пољубити један другог и рећи један другоме *Христос воскрес!* и *Ваистину воскрес!*). Као што се у српском језику каже *Хајде да се мирбожимо*, тако се у руском каже *Давай(те) похристосуемся*.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајић 2007:** Р. Бајић, *О православним празницима у Речнику Матице српске и Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова II. Београд, 9–20.
- Бугаева 2007:** И. В. Бугаева, *Агионимы в православной среде: структурно-семантический анализ*, ФГОУ ВПО РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, Москва.
- Велимировић 1935:** Н. Велимировић, *Национализам Светога Саве*, предавање одржано на Коларчевом народном универзитету, преузето са: www.vidovdan.org/arhiva/article65.html
- Јанковић 2006:** Ж. Јанковић, *Српска црква: 1219–1920*, Хришћанска мисао, Београд.
- Јовановић 1989:** Г. Јовановић, *Црквена и црквенословенска лексика у народним говорима и њена адаптација*. Хрватски дијалектолошки зборник, 8. Загреб, 41–53.
- Караџић 1985:** В. С. Караџић, *Српске народне пјесме*, Књига 2. У: *Сабрана дела Вука Стефановића Караџића*. Просвета – Нолит, Београд.
- Кончаревић 1998а:** К. Кончаревић, *Из проблематике конфронтационе лингвокултурологије (ономастика и православна култура)*, Српски језик, Београд, III, св. 1–2, стр. 71–79.
- Кончаревић 1998б:** К. Кончаревић, *Језик и православна култура: правци истраживања*, Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, бр. 54–55, 149–168.
- Кончаревић 1999г:** К. Кончаревић, *Руска лексика из религијско-црквене сфере и њена лексикографска обрада*, [у зб:] *Творбена и лексичка семантика у српском и другим словенским језицима*. Радови са IV лингвистичког скупа „Бошковићеви дани” (Подгорица 8–9. 10. 1998). Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 205–218.
- Кончаревић 2001в:** К. Кончаревић, *Српски језик кроз призму православне духовности, традиције и културе*, Две хиљаде година хришћанства – духовност, култура и историја. Зборник радова са научног скупа (21–26. август 2000). Деспотовац, 39–53.
- Кончаревић 2009а:** К. Кончаревић, И. В. Бугаева: *Агионимы в православной среде. Структурно-семантический анализ*, – Москва, МСХА им. К. А. Тимирязева, 139 с. (приказ).

- Кончаревић 2009б:** К. Кончаревић, *Графијско-ортографска обележја сакралног функционалностилског комплекса у српском и руском језику (из социолингвистичке и нормативистичке перспективе)*. (у штампи).
- Марковић 1998:** М. С. Марковић, *Свети Сава: светитељ и просветитељ*. Хришћанска мисао, Србиње – Београд – Ваљево – Минхен.
- Милеуснић 2002:** С. Милеуснић, *Манастири Србије. Велика илустрована енциклопедија*, Православна реч – НИЦ „Војска“, Нови Сад – Београд.
- Милеуснић 2003:** С. Милеуснић, *Свети Срби*, „Лазарица-прес“ – „Милица-прес“, Београд.
- Плећевић 2007:** Н. Плећевић, *Српски светачник*, Словенско слово, Београд.
- Поповић 2001:** Ј. Поповић, *Светосавље као философија живота*, у: *Сабрана дела св. Јустина Новог у 30 књига*, Књига 4. Манастир Ћелије, Београд.
- РСАНУ – Речник српскохрватског књижевног и народног језика**, I–XVII, 1959–2006.
- Спасојевић 2009:** М. Спасојевић, *О називима верских празника у ресавском крају*, Дијалекат – дијалекатска књижевност, Лесковачки културни центар, Лесковац, 2009, 203–214.
- Шћепановић 1997:** М. Шћепановић, *Ономастичке категорије и српска ономастичка терминологија*. Реферати са XIV конгреса Савеза славистичких друштава Југославије, Будва, 15–18. X 1997, *Књижевност и језик*, XLV/2–3, 65–70.
- Шћепановић 1998:** М. Шћепановић, *Категоризација врста ријечи у ономастичкој номинацији*, Научни састанак слависта у Вукове дане, књ. 27/2, 289–297.

SVETOSAVLJE THROUGH CONTEMPORARY SERBIAN LEXIS

Summary

In this paper we have classified and partially described lexicosemantic units which are thematically covered by the term *svetosavlje*. Although the meaning of the term can be wider, in this article we consider it to be *Orthodox Christianity of Serbian style and experience*. The focus in the research is on Serbian Orthodox onomastics: hagioanthroponyms (names of the saints), ecclesionyms (names of the churches, monasteries and chapels), hagiotoponyms with eparchionyms (diocese names), heorthonyms (names of the holidays) and icononyms (names of the icons). Besides, we included the lexical sets of units connected to celebrating the slava in the one hand and Christmas on the other. The aim of the paper is to be the beginning and the encouragement for further description and analyzing of this lexical field in contemporary Serbian.

Ružica Bajić